

ВЕДА

- VEDA

Навукова-Літаратурны
часапіс

Выдаець Крывіцкае
(Беларускае)
Навуковае Таварыства
Пранціша Скарыны

Kryvian (Whiteruthenian)
Scientific and Literary
Magazine

Published by
Francis Skoryna
Kryvian Scientific
Society

Address: 6 Vandervoort Place, Brooklyn 6, New York, U. S. A.

1951, красавік—чырвень

Цана 30 ц.

April—June 1951

Я. Станкевіч

КАРОТКІ НАЧЫРКІ ГІСТОРЫІ КРЫВІЧ-БЕЛАРУСІ

(Праця) •

ЯКОГА НАРОДУ ГАСПАДАРСТВАМ БЫЛО ВЯЛІКАЕ КНЯСТВА ЛІТОУСКАЕ?

З гледзішча этнографічнага складу свайго жыхарства Вялікае Княства Літоўскае было гаспадарствам крывіцка (або беларуска)-лятuvіскім, а ад палавіцы XIV ст. да вуні з Польщаю 1569 г. і ўкраінскім, але з гледзішча таго, хто, які народ гэтае гаспадарства стварыў, які яно насіла нацыянальны характар, і хто яго съведама ўдзэржаваў, як сваё нацыянальнае, было яно толькі крывіцкае (беларускае). Тымчасам створаная Расійцамі блытаніна нацыянальных назоваў і нярэдка тэндэнцыяне — Расійцамі й нерасійцамі — гісторычнае мінуласці зрабілі тое, што ня ўсім ясна, чым, якога народу гаспадарствам было з гэтага гледзішча Вялікае Княства Літоўскае. Дзеля таго, перш чымся гукаць пра гісторыю Крывіч наступнога пэрыяду, трэба выясняніць нацыя-

нальны харктар гісторычнае Літвы. Наступныя аргумэнты пераконуюць нас, што Вялікае Княства Літоўскае было гаспадарствам народу Крывіцкага.

Гэрб В. Кн. Літоўскага

Гэрбам Вялікага Княства Літоўскага быў узброены коњнік-рыцар, што гоніцца за непрыяцелям. Як сьветча Іпатаўскі летапіс, гэты гэрб быў устаноўлены Вялікім Князем Віценем у канцы XIII стг. і што тады, як і цяпер, зваўся «пагоня»⁷¹. З прывілею Вялікага Князя Ягайлы, выданага баярству 20 лютага 1387 г., даведуемся, што «панароднаму» пагоняй звалася паспалітае рушэньне (заклік на вайну ўсіх мужчын)⁷². Дзеля таго што «пагоня», як «панароднаму» звалася паспалітае рушэньне, слова крывіцкае, а ня лятувіскага, то ясна, што назоў для гаспадарствавага гэрбу і гэрб сам быў узяты з народнага серадовіща крывіцкага. Апрача таго, на шчыце рыцара ёсьцека крыж, а тымчасам Аўкштота й Жмуйдзі, цяпер разам званыя Лятувою, былі хрышчаныя першая ў канцы XIV стг., а другая ў 1417-1418 г. Зь менаванага відаць, што гаспадарствавы гэрб гісторычнае Літвы крывіцкага паходжанья.

Мова Вял. Кн. Літоўскага

Гаспадарствавай моваю Вялікага Княства Літоўскага, ужыванай, бяз розніцы нацыянальнасці, на ўсёй ягонай тэрыторыі, у tym ліку ўв Аўкштоце й Жмуйдзі, была мова крывіцкая (беларуская). За пяць із палаўіцаю стагодзьдзяў быцця Вялікага Княства Літоўскага ня было ў ім ніводнага гаспадарствавага ані муниципальнага лісту (дакумэнту), ані зацемкі палятувіску. Ня ведамныя таксама з генага часу съвецкія пісаныні прыватнага харктару ў лятувіскай мове. Калі-б крывіцкая мова была моваю царквы, а Аўкштота-Жмуйдзіны былі супольнай веры з Крывічамі, то гаспадарствавасць крывіцкае мовы ў гісторычнай Ліцьве і яе ўжываньне ўв Аўкштоце й Жмуйдзі ня было-б такім дзіўным, але ў Крывічоў

⁷¹ Ипатьевская летопись (Спб. — 1843) т. 2-3, б. 345.

⁷² Зборнік матар'ялаў і дакумэнтаў да гісторыі Беларусі (Менск 1936) т. I, б. 211. Глянь яшчэ Łowmiański, Studja, II, 225. Лаўмянскі добра кажа, што «пагоня» ў гэтым значаньню «была інстытуцыяй прастарой, а не кагадзе ўстаноўленай вялікім князем».

іранаслаўных і грэка-каталікоў моваю царквы была мова царкоўнаславянская, а ў каталікоў-лацінікаў — лацінская. Пры такім падзеянью факт вылучнае гаспадарствавасці крывіцкае мовы ў Літве можна выясняць толькі тым, што Крывічы былі народам гаспадарствавым у Вялікім Княсьціве Літоўскім. У праціўным прыпадку, дзеля гэных акалічнасцяў, менаваны факт быў-бы зъяўляо адзінай у съвеце. Таксама назовы адміністрацыйныя й фіскальныя у Вялікім Княсьціве Літоўскім былі крывіцкія, а не аўкштоцка-жмуйдзкія, а гэта съветча, што ад самога пачатку, ужо ў процесе свае арганізацыі гэтае гаспадарства было крывіцкім.

Права

Кодэкс праваў В. Кн. Літоўскага, слаўны Статут Літоўскі быў толькі крывіцкім дзеля мовы, у якой напісаны, але й падзеля паходжання зъмешчаных у ім праваў. У ваконе й бальшыні правы ў ім крывіцкія звычаёвыя і часткава зафіксаваныя пісьменна ў перад, вытвараныя крывіцкім народам на працягу даўгога гаспадарствавага жыцця ягонага⁷³. Навука дагэтуль не сконстатавала ўплыву лятувіскага народнага права (іншага ў Лятувісаў ня было) на Статут Літоўскі⁷⁴. Калі-б правы ў Статуте Літоўскім былі, хоць часткава, паходжання аўкштоцка-жмуйдзкага, яны лучылі-б у яго разам із сваймі аўкштоцка-жмуйдзкімі назовамі; накшт гэтага прадставіць немагчыма. Тым-жа часам аўкштоцка-жмуйдзкіх або пацяперашняму лятувіскіх праўных тэрмінаў у Статуте зусім няма. Тэрміналёгія ў ім беларуская. Але можна нат проста ўказаць на некаторыя права крывіцкія, унесеныя ў Статут Літоўскі. Гэтак, прыкладам, маём там беларускае звычаёвае права копных судоў⁷⁵. З праваў пісаных увышлі ў Статут некаторыя права з констытуцыяй асобных княстваў крывіцкіх (Полацкага, Смаленскага) папярэдняга пэрыяду. Прыкладам, у гэных констытуцыях былі бодкі (пункты) пра асабістую незачэпнасць, ніхто ня мог быці пазбаўлены свабоды і караны без прасокі ў суд; загварантавана было права выезду заграніцу, права неадказнасці радзімы (сям'і) за

⁷³ Гл. Д.-Зап., Ист. суд. бын., 74, 81. *Lichtensztul, The White-Ruthenian Problem*, 1173. Пр. Грушевский, Ист. Укр.-Руси, V (Львоў 1905), 631.

⁷⁴ Гл. I. Лаппо, Статут Литовский 1588 г. (Коўня 1938).

⁷⁵ Окіншэвіч Л. («Полымя», т. IX, Менск 1928, б. 220) і Łowmiański, Studja, II, 202.

выступ аднаго зь ейных сяброў а інш. Адлі гэтыя правы з констытуцыяй асобных земляў увыйшлі ў прывілей Вялікага Князя Казімера з 1447 г., выданы ўсяму гаспадарству. Стуль лучылі ў тры Статуты Літоўскія (1529, 1566, 1588).

Съведамасьць у Крывічоў свае нацыянальнасьці і свае гаспадарствавасьці

Усі Крывічы ўважалі Вялікае Княства Літоўскае за сваё собскае гаспадарства, былі яны патрыётамі гэтага гаспадарства. Летапісы Вял. Кн. Літоўскага, што ё свайго роду патрыятычнай гісторыяй гаспадарства, былі творамі крывіцкімі, а аснова іхная, званая ў наўуццы рэдакцыяй старшай, была ў канцы XIV і на пачатку XV стг. напісана ў Смаленску⁷⁶. Як паказана вышэй, назоў гаспадарства «Літва» быў адначасна нацыянальным назовам крывіцкага народа. Калі дапусьціць, што В. Кн. Літоўскае ня было гаспадарствам крывіцкім, дык менаванае пад гэтай бодкаю магло стацца адно ў тым прыпадку, што тагачасныя Крывічы былі з гледзішча нацыянальна-культурнага асыміляваныя Лятувісамі (подле назову цяперашняга), тымчасам было наадварот, Крывічы ня толькі былі съведамыя свае нацыянальнасьці, у Ліцьве ня толькі панавала мова й культура крывіцкая, але асьвежаныя станы іншых народаў крывічыліся. Асабліва гэта было ўв Аўкштоце й Жмуйдзі. Ня толькі прыбылая ў гэтыя краі крывіцкая шляхта гукала пакрывацьку, але таксама шляхта мясцовага паходжання, аўкштоцка-жмуйдзкая, як у жыццю палітычным а грамадзкім, так у прыватным а радзімным карысталася крывіцкай моваю, прыкладам пішучы ў ёй свае радзімныя хронікі, а собскую мову аўкштоцка-жмуйдзкую ўважала крывіцкую мову за вышшую і за сваю собскую, як гэта бывае ў людзёў нацыянальна асыміляваных. Дзеля таго мог канцлер В. Кн. Літоўскага, князь Леў Сапега, прамаўляючы ў 1588 г. на сойме з прычыны выданьня новага Статуту Літоўскага, сказаць да ўсіх, зн. і аўкштоцка-жмуйдзкіх, паслоў Вялікага Княства, што «каті іншым народам стыд праваў сваіх ня знаці, дык пагатове нам, бо мы ня ў чужой мове маём права, але ў сваёй собскай».

⁷⁶ Сушицкій, Західнорускі літописи, як пам'яткі літератури, I (Кіев 1924), б. 135-136.

Палітыка

Палітыка ўраду Вял. Кн. Літоўскага, ягонае дынастыі (Геды-мінавічаў), Рады Вялікага Княства й Сойму рэалізавала нацыянальныя імкненныя крывіцкага народа. Ня толькі мова крывіцкая панавала на двары вялікіх князёў літоўскіх, але й гэтая князі жылі поўным крывіцкім культурным жыцьцём, былі працятыя ягонай традыцыяю і хатняй моваю іхнау была мова крывіцкая⁷⁷.

Як было паказана ў папярэднім разьдзеле, у пэрыяд Вялікага Княства Літоўскага і пасылей Крывічы зваліся Літвой, Ліцьвінамі, значыцца, зваліся так, як і гаспадарства, а гэта таксама съветча пра значаныне крывіцкага народа, як гаспадарствавага ў Вялікім Княсьціве Літоўскім.

У навуковым съвеце, прынамся ў бальшыні яго, прызнаюць, што Вял. Кн. Літоўскае было гаспадарствам крывіцкім (гісторыкі Н. Кастамараў⁷⁸, Даўнар-Запольскі⁷⁹ і інш., лінгвісты А. Шахматав і інш.). Званыне В. Кн. Літоўскага некаторымі наўчонымі — звычайна Расійцамі — «захо́дне-ру́сским», або «літоўска-ру́сским» значыць тое самое, што крывіцкім або накш беларускім, бо гэта толькі штучныя русыфікацыйныя тэрміны. Гісторык Любаўскі⁸⁰ і Антановіч⁸¹ для XIII стг. ўважаюць В. Кн. Літоўскае лятувіскім і беларускім, а пачынаючы ад пачатку XIV стг. (другі зь іх ад канца XIV стг.) — крывіцкім.

ПАУСТАНЬНЕ ЗАДЗІНОЧАНАГА ГАСПАДАРСТВА КРЫВІЦКАГА

Спачатнае ядро гаспадарства. Першыя ведамкі пра крывіцкае гаспадарства, званае Літвою, паходзяць із 1235-1238 г., калі першы вялікі князь ягоны Міндоўг маў ладныя сілы. У гэтым часе Даніла Раманавіч Галіцка-Валынскі шукаў ізь ім хаўрусу супроць Конрада Мазавецкага⁸². Сталіцаю гэтага княства было места Ноўгарадак⁸³.

⁷⁷ Пр. Антонович, Очерк ист. В. Кн. Лит., б. 98, 99, 100; Любавский, Очерк ист. Л.-Р. г., 38; Д.-Зап., Ист. судьбы, 71.

⁷⁸ Две рус. нар., 39.

⁷⁹ Очерк ист. Кр.. и Др. Зем., 96.

⁸⁰ Очерк ист. Л.-Р. г., 15-16. ⁸¹ Очерк ист. В. Кн. Лит., 156.

⁸² Антонович, цыт. праца, 26. Пр. Łowmiański, Studja, II, 331.

⁸³ Д.-Зап., Ист. судьбы, 69. Зь гісторыкаў адно Лаўмянскі (Studja) з гэтым не згаджаецца, але ён ня прывёў даводаў супроць гэтага.

Яно займала тэрыторыю паўдзённа-заходніх удзелаў Вялікага Княства Полацкага — мясцовасці зь местамі Ноўгарадкам, Зыдзіставам, Слонімам, Ваўкавыскам а Гораднам⁸⁴. Каля гэтае тэрыторыі, як асноўнага ядра, складалася й расло гаспадарства. За сто год бальшыня крывіцкіх земляў ужо была ў ягоных межах, засталая землі крывіцкія залежылі ад яго або былі пад ягоным ўплывам (княства Разанскае).

Як сталася задзіночаныне такое вялізарнае тэрыторыі ў такі короткі час? Жыхарства крывіцкіх земляў самахоць прылучалася да менаванага гаспадарствавага ядра, і адно дзе-ня-дзе спраціўляліся князі мясцовых дынастыяў. Дзеля таго прыродна, што «сіла зброі ў дадзеным прыпадку мала другараднае значаныне, бо, ня кажучы ўжо пра самахвотнае прылучэнне земляў а дзяржаваў, самая заваявальная палітыка Літвы не знаходзіла ў Беларусі энергічнага адпору, так што ў іншых прыпадках цяжка азначаць, ад чаго залежыла прылучэнне, ад сілы зброі ці ад собскага жадання»⁸⁵.

Прычыны самахвотнага задзіночаныня. Якія-ж былі прычыны такога дачынення Крывічан да адзіночачых імкненіяў, што прадявіліся на паўдзённым заходзе Крывіч? Прычыны былі ў съядомасці ўсімі крывіцкімі плямёнаімі іх агульнакрывіцкага адзіноства і вынікаючай адгэтуль нацыянальнай солідарнасці⁸⁶. Другой прычынаю быў аднолькавы гаспадарствававы лад усіх беларускіх княстваў⁸⁷. Наапошшу ў «XIII і XIV стг. мнóstva акаличнасцяў вymагала ад іх (крывіцкіх земляў) палітычнага адзіночаныня, супольнага жыцця, сумеснай дзеяльнасці. З усіх бакоў напіраюць на беларускія землі варагі. З паўдня ўшло паняволенне й пустошаныне ад Татар; з паўночнага заходу напіралі нямецкія рыцары... у XIV стг. начало напіраць маладое Польскае каралеўства...; а з усходу пайшлі крыўды й пустошаныні ад мацнеючага Маскоўскага Княства»⁸⁸.

Тэрыторыяльны рост гаспадарства за Міндоўга. За Міндоўга полацкая дынастыя Усяславічаў была вымершы. Гэта папрыяла

⁸⁴ Антонович, там-жа, 49.

⁸⁵ Любавский, цыт. праца, 32.

⁸⁶ Прыкл., Полацкае веча й князі ў сваіх міжусобіцах прызываюць на помач князёў толькі з крывіцкіх княстваў. Гл. Антонович, там-жа, 94, зацемка.

⁸⁷ Там-жа, 18.

⁸⁸ Любавский, цыт. пр., 33.

таму, што найперш Полацкая зямля ў шырокім значаньню прылучылася да новага гаспадарствавага цэнтра; Полацак, Віцебск, Друцак, Ворша, Рагачэў а іншыя старыя места Полацкае зямлі адгэтуль належаць да задзіночанага крывіцкага гаспадарства. Адлі (у працыгу 1248-1258 г.) Міndoўг пасадзіў сваіх князёў у часьці зямлі Смаленскай⁸⁹. Іпацкі летапіс (бач. 530) съветча, што ўжо ў 1246 г. Турава-Пінскія князі прызнаюць верхнюю ўладу Міndoўгаву⁹⁰.

Гаспадарствавы перакрыш. Першая тэрыторыя задзіночанага крывіцкага гаспадарства ўтварылася ня ў цэнтры Вялікага Княства Полацкага зь ягоным вельмі разывітым народапраўствам, а ў паўдзённа-заходніх удзелах Полацкае зямлі, дзе вечавы лад, відавочна, быў шмат слабшы. З гэтае прычыны ўлада Вялікага Князя Міndoўга была шмат балей незалежнай ад веча, чымся ўлада вялікіх князёў якога-колечы іншага крывіцкага гаспадарства. Радыкальныя меры, ужытыя Міndoўгам супроты удзельных князёў пры ўстанаўленню ім новага ладу, наймя выгнаныне князёў з удзелаў а конфіскацыя іхняй маемасці, прывялі ў 1248 г. да нутраной хатнай вайны. З гэтага скарысталі суседзі, што зайдрасна пазіралі на ўзмацненіе задзіночаных Крывіч. Супроты Крывіч утварылася коаліцыя з Галіцка-Валынскага княства, Лівонскага ордэну а Польшчы, а з балцкіх плямёнаў у коаліцыі былі Яцвягі а Жмуйдзь, што варожа ставіліся да крывіцкага гаспадарства.

Умелым дыплематычным ходам Міndoўг падзяліў сваіх праціўнікаў. Приняўшы хрысьцянства (або можа адно перайшоўшы з праваслаўя ў каталіцтва), Міndoўг зрабіў хаўрус із Лівонскім ордэнам 1250 г. і адзержыў ад папежа каралеўскую карону. Пасьлей, у канцы 1253 або ў 1254 г., ён памірыйся з Галіцка-Валынскімі княземі, уступіўшы Раману Данілавічу на ленным праве Ноўгарадак, Слонім а Ваўкавыск⁹¹, аднітых Міndoўгам у 1258 г.⁹²

Спроба Міndoўга хрысьціць Аўкштоту. Приняўшы каталіцтва і каранаваўшыся за карала, Міndoўг разам із гэтым приняў на сябе абавязаньне навярнуць на хрысьцянства Аўкштоту. Але Аўкштота ў гэnym часе не належыла да яго⁹³.

⁸⁹ Антонович, цыт. пр., 26.

⁹⁰ Антонович, там-жа, 24.

⁹¹ Антонович, там-жа, 28.

⁹² Łowmiański, Studja, II, 346.

⁹³ Даўмянскі даводзе, што Міndoўг валодаваў 1/4 часцю Аўкштоты, але факты, прыводжаны ім, барджэй съветчаць праз тое, што Аўкштота, апрача,

Дзеля навярнення на хрысьцянства, трэ' было яе спачатку заваяваць. Гэта ё было зроблена Міndoўгам. Але ё просыле заваявання Аўкштоты, там і далей былі хвяляваньні. Дзеля таго, калі здабытая — подле міру зь Міndoўгам — Лівонскім ордэнам Жмуйдз паўстала ў разьбіла рыцараў у 1260 г. а вайвудца Жмуйдзінаў, Трайнат, пасуліў Міndoўгу хаўрус пад умоваю разрыву з Ордэнам і адрачэння ад хрысьцянства, Міndoўг пайшоў на гэта⁹⁴.

Дачыненъні паміж Крывічамі й Аўкштота-Жмуйдзінамі

У 1253 г., просыле каранавання за караля, Міndoўг заваяваў $\frac{1}{4}$ часць Аўкштоты⁹⁵ і прылучыў яе да крывіцкага гаспадарства. Адлі ў вадным із Крывічамі гаспадарсьцьве ё, залежна ад часу, большая альбо меншая часць Аўкштоты, а ў некаторыя поры і Жмуйдз, канчальна прылучаная да крывіцкага гаспадарства ў 14 П г. Каб выясньніць сабе дачыненъні дзъвиох нацыянальнасцяў — крывіцкай і аўкштоцка-жмуйдзкай — надабе зъвярнуцца крыху назад.

Нацыянальныя назовы. Але ўперад трэба разабрацца ў назовах. На складаючыя адзін народ балцкія племёны Аўкштоту й Жмуудз быў штучна пашыраны ў XIX а XX стг. адзін супольны назов «Літва» (пабалцку «Lietuva»). Дагэнуль аднага супольнага назову менаваныя племёны ня малі. Другое зь іх заўсёды звалася толькі Жмуйдз (даўней пакрывіцку Жамойць—з балцкага Žemaitis). Што да першага, Аўкштоты⁹⁶, дык у XIII стг. Аўкштотцы ня малі нават гэтага супольнага племеннага назову, але дзяліліся на 4 тэрыторыяльныя адзінкі, з каторых кожная мала свой апрычоны назову, як Дзяволта, Нальшчаны а інш⁹⁷. Адна з гэтых частак Аўкштоты, прылучаная, як даводзе Лаўмянскі, у 1253 г., лежачая ў вілах рэкаў Нёмна й Вяльмі і на паўдні гранічачая з Крывічамі па лініі, пра-

хіба, часткаў, што ўразаліся клінам у этнографічную крывіцкую тэрыторию і аўкштоцкіх астраўкоў сярод крывіцкага масы, зусім ня ўходзіла ў гэты час у склад крывіцкага гаспадарства (гл. Studja, II, 337-343). Зрешта, на бач. 34⁶ таго-ж тому свае працы Лаўмянскі кажа, што менаваная 4-ая часць Аўкштоты была прылучана толькі ў 1253 г.

⁹⁴ Łowmiański, op. c. II, 356-357.

⁹⁵ Łowmiański, op. c. II, 346.

⁹⁶ Азначаная Лаўмянскім граніцы Аўкштоты з Крывічамі (там-жа мапа) патрабуюць некаторых поправак на карысць Крывічоў, асабліва ў ваколіцах Ашмяны й Вільні.

⁹⁷ Łowmiański, op. c. II, 106-114.

ходзячай блізка mestачка Мерача і р. Мерачанкі, звалася Літвою⁹⁸. Лаўмянскі даводзе, што адно менаваная часьць Аўкштоты звалася Літвою, а запраўды ўжо з прыведзеных ім фактаў відаць, што назоў «Літва» быў тэрыторыяльны і абымаў у першай палавіцы XIII стг. як Аўкштотцаў, так і Крывічоў, займаючых трыкутнік, каторага верхам быў уток Вялікі ў Нёман, бакамі абедзівye гэтыя рэкі і асноваю — таксама Нёман. Тэрыторыя гэта была заселена ў бальшыні Крывічанмі⁹⁹.

Культурная роўня Аўкштота-Жмуйдзі. Дацыненьні ў Крывічан із Балтамі былі зь няпомных часоў. У другой палавіцы XII і ў пачатку XIII стг. на дольнай Дзвіне, сярод Латышоў у Лівоні былі два крывіцкія княствы, Герсіка а Кукейнос — Палацкія ўдзелы. Аўкштота была ў ладнай меры пранізана крывіцкім элемэнтам, што прыходзіў сюды спаміж князёў, баяраў і народу.

Калі ў пал. XIII стг. Крывічы й Аўкштотцы, а з часам і Жмуйдзіны, апынуліся ў вадным крывіцкім гаспадарсьцьве, дык культурная роўня абодвух гэтых народаў была неаднолькавая. Балты з кожнага гледзішча стаялі нат ніжэй тae роўні, на каторай Крывічы былі ўжо ў IX стг. Паміж іншага, ув Аўкштотцаў, як і Жмуйдзіноў, ня было першых пачаткаў гаспадарстваўасці і нат інстытуту сталых тэрыторыяльных начэльнікаў у кожнай із 8-ёх земляў, на каторыя дзялілася невялічкая тэрыторыя Аўкштота-Жмуйдзі. Адно былі кунігасы расцярушанай масы драбных во-ласціцяў¹⁰⁰. Дзеля менаванага, прыродна, што на Аўкштоце-Жмуйдзі пашырліся ўсі крывіцкія парадкі й установы¹⁰¹.

Князі зь імёнамі балцкага паходжанья. Якога-б паходжанья ня былі маючыя балцкія імёны¹⁰² князі крывіцкіх княстваў у XIII стг., усі яны, як прыхільнікі вялікага князя задзіночанага кры-

⁹⁸ Ор. с., II, 153-154, гл. таксама мапу.

⁹⁹ З паўстаннемі задзіночанага крывіцкага гаспадарства, званага Літвою, ягоны назоў памалу пашырыўся на ўсю ягоную тэрыторыю і на ўсіх ягоных крывіцкіх жыхараў, пры гэтым прыродна, што ладны час побач із назовам «Літва», быў і стары назоў «Крывічы» і назоў «Русь» (апошні ў значаньню рэлігійным).

¹⁰⁰ Антонович, цыт. пр. 7,14; Любавскій, цыт. пр. 12; Łowmiański, ор. с., II, 184, 187, 190-191, 229, 330.

¹⁰¹ Пр. Любавскій, ц. пр. 15-16; Антонович, ц. пр. 44. Цверджанье Лаўмянскага, што фіскальная систэма была перанятая ў Лівонскіх Немцаў (ц. пр. II, 364-368) непераконуючае.

¹⁰² Як мы бачылі вышэй, балцкае імя ня вылучае крывіцкага паходжанья.

віцкага гаспадарства, так і яго староньнікі й праціунікі (прыкл. адзін із забіўцаў Міndoўга Пскоўскі князь Доўмонт), подле сваіх імкненіяў, настрояў, дачыненіяў да крывіцкага народу і ягоных традыцыяў а свайні, былі князымі крывіцкімі.

Міndoўг. Другое імя ягонае, відавочна, было Зяслау¹⁰³. Ягонае паходжанье няведамнае. Гусьцінскі летапіс кажа, што ён быў пра-
васлаўны, што зусім праўдападобна, судзячы па тэй грамадзкой а-
радзімнай атмосфэры, у каторай ён жыў, прынамся ён не праяўляў
ніякае непрыязні да хрысьцян усходняга абраду, каторымі былі
тады ўсі, з выняткам адзінак а малых групаў, Крывічане. Не тако-
выя дачыненіні Міndoўга да паганства Балтаў і рымскага ката-
ліцтва. Адрокшыся ад прынятага з палітычных мотываў каталіцтва,
Міndoўг адразу абясыціў каталіцкаму съвету срогую вайну, ката-
ліцкія краі, г. зн. Ордэн а Польшчу, грабіў а пустошыў, каталікоў
у сваім краю садзіў у турмы а забіваў¹⁰⁴. Абедзве жонкі Міndoў-
гавы, першая княжна Цьевская¹⁰⁵ (імя ейнае ня ведамнае) і другая
Мархва былі бяссмлеву Крывічанкі ўсходній царкви. Родная
сястра Мархвіна была замужам за Даўмонтам, князям Пскоўскім,
залічаным Псковічамі да ліку святых.

Вайшэлка-Раман, сын Міndoўгаў а княжны Цьевской¹⁰⁶, быў
ня толькі гарачым праваслаўным, але нат паstryгся ў мніхі.

Таўцівіл, князь Полацкі, быў жанаты з дачкою князя Полац-
кага й Віцебскага Брачыслава.

Дружына. Што балышыню дружыны Міndoўгавай складалі
Крывічане, відаць із прывязлівасці й вернасьці яе Міndoўгу,
так і ведамнаму сваёй адданасцю крывічыне ягонаму сыну Вай-
шэлку. Захаваліся ўмёны двух «вайводаў» Міndoўгавых, з каторых
адзін Хвал, а другі Рушковіч. Міndoўг а Вайшэлка, разъбіваючы
пры помачы дружыны аўкштоцкія землі, імкнуліся чыста зьніш-
чыць іхнью арганізацыю, бо яна была вельмі небясьпечная новай
уладзе¹⁰⁷.

¹⁰³ Гэта відаць із словаў летапісу: «Данил же возведе на Кондрата Литву,
Миндога, Изяслава Новгородьского» (П.С.Р.Л. II, 776). **Літва** тут, ведама, Кры-
вічы.

¹⁰⁴ Łowmiański, Studja, II, 324.

¹⁰⁵ Киркор, Ист. Литвы («Живоп. Россія», 77); Барташэвіч.

¹⁰⁶ Тацішчаў, Барташэвіч, Кіркор, там-жа, 76-77.

¹⁰⁷ Łowmiański, op. c., I, 439; II, 362-363.

Стычка двух народаў. Першае ходаньне крывіцкага ѹ аўкштоцка-жмуйдзкага народаў сталася ў 1248 г., калі некаторыя ўдзельныя князі ўзынялі супроць Міndoўга Жмуйдзя а Яцьвягаў. Міndoўг, як ведама, адказаў тым, што ў 1250 г. згадзіўся на прылучэннے Жмуйдзі да Лівонскага Ордэну; праўда, Жмуйдзь тады ня ўходзіла ў склад крывіцкага гаспадарства. Супроць заўсёды варожых крывіцкаму гаспадарству Яцьвягаў, плямені свайму Аўкштота-Жмуйдзі, Міndoўг хітрым манэўрам (уступленьням на ленных працах часьці свае зямлі) съкіраваў Галіцка-Валынскага князя Данілу Раманавіча¹⁰⁸.

Пасыль, заваяваўшы Аўкштоту і парваўшы з Ордэнам (у 1261), Міndoўг зрабіў хаўрус із начэльнікам Жмуйдзі, Трайнатам, але гэты аказаўся хаўрусьнікам меней верным, чымся Лів. Ордэн. Хаўрус із жмуйдзкім вайводцам, як і валоданьне цэлай Аўкштотай, былі згубныя Міndoўгу. Дзъве аўкштоцкія землі — Дзяволта а Нальшчаны — паўсталі супроць яго, да іх прылучыўся Трайнат із Жмуудзьдзю, і ў часе гэтае вайны Міndoўг быў забыты¹⁰⁹ ў 1263.

Просьле гэтага на чале крывіцкай нацыянальнасці стаў Палацкі ўдзельны князь Таўцівіл. Нутраная вайна цягнулася. У часе яе Таўцівіл быў забіты падасланымі Трайнатом забіўцамі¹¹⁰.

Тады на абарону крывіцкай нацыянальнасці выступіў «новы абароннік ейных інтарэсаў» сын Міndoўгаў Вайшэлка. У 1265 г., пакінуўшы мніскую «ризу», ён з помачай Пінскіх князёў пайшоў на Ноўгарадак і, пераняты з радасцяй, завалодаў ім без спраціўлення. Папоўніўшы свае тут войска («а оттолѣ поя съ собою Новгородцѣ») крывіцкай дружынаю Міndoўгавай, ён «поиде въ силѣ тяжцѣ» на Аўкштоту, которай усі землі разграміў¹¹¹.

У часе вайны забіты быў Трайнат канюхом Міndoўгавым. Просьле гэтага Вайшэлка зьвярнуўся ў манастыр, перадаўшы ўладу ў гаспадарсыцьве Шварну Данілавічу, каторы, як прымака да дачкі Міndoўгавай, подле звычаёвага крывіцкага права, быў сябрам ягонае радзімы і, значыцца, просьле Вайшэлкі, праўным наступнікам пасаду¹¹².

¹⁰⁸ Антонович, ц. пр., 28-29.

¹⁰⁹ Łowmiański, op. с., II, 345-346, 358.

¹¹⁰ Пр. Антонович, ц. пр., 33.

¹¹¹ Іпацкі лет., 570. «стоя на земли их все лето. Тогда же окаянным воздаст Господь по делом; всю бо землю оружием плени, а по христианской земли по всей веселie бысть на многа лета». Летапіс выд. Даніловічам, 149.

¹¹² Пр. Łowmiański, Studja, 377-378. Антонович, ц. пр.

Па съмерці Вайшэлкі (у 1267) а Шварна Данілавіча (у 1268) вялікім князям быў Тройдзен (1270-1282). Яго ўважаюць за прыхільніка аўкштоцка-жмуйдзкіх асноваў¹¹³. Але гэта магло праяўляцца ў яго адно ў прыянянню народнаму быту Аўкштотцаў а Жмуйдзіноў ды іх паганской веры; дачыненьні сілаў у гаспадарсьціве былі такія, што Тройдзен мусіў весці крывіцкую палітыку. Ён глядзеў на Крывічы «як на базу свае сілы і ўлады»¹¹⁴. Крывічы таксама складалі адзьдзелы ягоных войскаў¹¹⁵. Зрэшта, браты Тройдзенавы, «добрая хрысьцянне», як кажа летапіс¹¹⁶, былі крывіцкія патрыёты.

НОВАЯ ДЫНАСТЫЯ. — МАГУТНАСЦЬ ЗАДЗІНОЧАНАГА КРЫВІЦКАГА ГАСПАДАРСТВА

Па съмерці Тройдзена, пасад задзіночанага крывіцкага гаспадарства пераходзе да новае дынастыі. Закладнікам яе быў Лютавар у 80-ых гадох XIII стг. За сына ягонага Віценя (1293-1316) і асабліва, калі за вялікага князя стаўся другі ягоны сын Гедымін (1316-1341), задзіночанае крывіцкае гаспадарства дасягае вялікай магутнасці, каторая, усё растучы, даходзе свае найвышшае бодкі за Альгерда (1341-1377), Ягайлы (1377-1392) і Вітаута (1392-1430) і застаецца траха ў такім-жа стане да апошняе чэцьверці XV стг. Апрача вышменаваных, прычынамі гэтага росту былі палітычныя сьпеласць крывіцкага грамадзтва, што перажыло колькі стагодзьдзяў быцця пляменных крывіцкіх гаспадарстваў, патрыятызм гэтага грамадзтва ѹ дынастыі і выдатныя палітычныя таленты бальшыні ейных прадстаўнікоў. Сярод гэтае дынастыі не сустракаюцца прыхільнікі аўкштоцка-жмуйдзкіх асноваў. Усі яны крывіцкія патрыёты.

Сэпаратызм Аўкштоты й Жмуйдзі. Адылі варожыя дачыненьні да гаспадарства Аўкштоты й Жмуудзі і іхны сэпаратызм яшчэ даўгі час трывалі, але яны ўжо ня былі небясьпечныя гаспадарству. Гэтак, траха ўвесе час гаспадарствавання Лютавара й Віценя бязупынку выбухалі паўстаньні на чале зь Пялюзаю, Тройдзенам-

¹¹³ Антонович, ц. пр., Лаўмянскі, ц. пр.

¹¹⁴ Любавский, ц. пр. 15-16.

¹¹⁵ Die Livländische Reimschronik верш 8217.

¹¹⁶ П.С.Р.Л., II 2, 869.

вым сынам, у пагранічнай паласе Аўкштоты. Маючы сувязі ізь сябрамі прыяючай яму партыі, Пялюза часта выклікаў зраду аўкштоцкіх ваеных камандзераў і комandanтаў цвердзяў, што, ня б'ючыся, здавалі крыжаком паручаныя іхнай абароне замкі¹¹⁷. «Протэст (аўкштоцка-жмуйдзкага народу) супроць новае княскае дынастыі знаходзіў моцнае падзядзяржанье ў жыхараў Жмуйдз-кай зямлі. Гэтак, у 1294 г., у часе нападу на Жмуйдзь крыжакоў, начэльнія людзі Жмуйдзкай зямлі съхінулі народ да хаўрусу зь імі і паднялі адкрытае паўстаньне супроць Віценя; хоць рух гэты быў услышаны, але, як съветчакъ нямецкія летапісцы, Віцень да канца свайго княжэнья ня змог съхінуць Жмуйдзіноў ні просьбамі, ні пагрозамі да згоды і супольнай ізь ім вайны з крыжакамі» (там-жа). Дык няма дзіва, што нат шмат пасьлед Ягайла й Вітаўт уступаюць Жмуйдзь нямецкаму рыцарскому Ордэну. Апошняе сэпаратыстычнае паўстаньне Жмуйдзі было ў 1418 г. на чале з Войценісам¹¹⁸.

Дальшае адзіночаныне крывіцкіх земляў

Галоўнай мэтаю задзіночанага крывіцкага гаспадарства, Вялікага Княства Літоўскага, было прылучэныне тых крывіцкіх земляў, што яшчэ заставаліся вонкях яго. Мэта гэта была дапятая на 100 проц. ды бяз болю. Яшчэ да прылучэнья часьці крывіцкіх асобных княстваў паміж імі і задзіночаным крывіцкім гаспадарствам, Літвою, устанавілася ведамная солідарнасьць і ўзаемнае супрацевенства.

Прылучэныне Вялікага Княства Смаленскага. Ужо за Міндоўга стаўся пачатак падданьня задзіночаным Крывічом Смаленскага Княства. За Гедыміна справа пайшла шмат далей. У гэтым часе Вялікае Княства Смаленскае цярпела ад татарскіх находаў, чаму памагалі Маскоўскія князі, і ад націску самой мацнеючай Масквы. «Найбалей зла рабіла Смаленскай зямлі Москва. Маскоўскі князь Юры Данілавіч, карыстаючыся нязгодамі Смаленскіх князёў, адабраў у іх Мажайск. Москва стала апекавацца ўдзельнымі смаленскімі князьмі ў іхных супярэчках ізь вялікімі, прычыняцца за

¹¹⁷ Антонович, ц. пр.

¹¹⁸ Kolankowski, Polska Jagiellonów (Львоў 1936), б. 52. Łowmiański, оп. с., I, 255.

іх ув Ардзе»¹¹⁹. Усё гэта прынучыла (прымусіла) Смаленск шукаці сабе апоры й памогі ў задзіночанага крывіцкага гаспадарства. Вялікі князь Смаленскі Іван Аляксандравіч прызнаў Гедыміна за свайго старшага брата¹²⁰. Гэт'кім парадкам, устанавілася залежнасць Смаленска ад задзіночаных Крывіч. Смаленскія князі застаюцца таксама ў хаўрусе й прыязні зь Вялікім Князем Альгердам. У гэтым часе Вялікае Княства Літоўскае сыстэматычна бароне Смаленск ад Масквы. Гэтак, у 1341 г. палкі задзіночанага гаспадарства крывіцкага хадзілі на помач Смальнянам пры здабыванью імі Мажайску, адабранага ў Смальнян Масквой¹²¹. У 1352 г. Альгерд ізноў зрабіў Смаленску важную ўслугу: вял. князь Маскоўскі Сямён Іванавіч «собравше силу многу, поиде ратью к Смоленску», але на граніцы Смаленскіх дзяржаваў... яго стрэла літоўскае пасолства, ...Сямён Іванавіч «не оставя слова Ольгердова мир взя и отпусти послы с миром»¹²². У 1355 г., дзеля абароны смаленскіх земляў ад Масквы, Альгерд заняў смаленскае места Ржэву, што была на граніцы дзяржаваў смаленскіх, цьверскіх а маскоўскіх.

Із свайго боку і Смальняне адудзячуюцца тым-жа. У 1348 г. смаленскае войска хадзіла на помач Кайстуту супроць крыжакоў і прымала ўчастце ў бітве ля р. Стравы. У 1352 г. адзін із смаленскіх князёў аблягаў нямецкі замак Лябіау¹²³. У 1368, 1370, 1372 Смаленскі князь «со всею силою смоленскою» хадзіў із Альгердам у часе ягоных паходаў на Маскву¹²⁴. Фактычна ўжо за Альгерда Вял. Кн. Смаленскае ўходзе ў склад задзіночанага гаспадарства крывіцкага, але формальна прылучэнне сталася криху пасълей. У 1386 г. была ўстаноўлена васальная залежнасць Вял. Кн. Смаленскага ад Вялікага Княства Літоўскага, а ў 1395 г. Смаленшчына была формальна прылучана — пры памозе самых Смальнян — да задзіночанага гаспадарства крывіцкага.

Прылучэнне вярхоўскіх княстваў. Адначасна із Смаленскаю зямлёю былі прылучаны да задзіночаных Крывіч крывіцкія

¹¹⁹ Любавский, ц. пр., 29.

¹²⁰ Там-жа.

¹²¹ Любавский, ц. пр., 30. Антонович, ц. пр. 130.

¹²² Антонович, там-жа.

¹²³ Антонович, ц. пр., 107.

¹²⁴ Там-жа, 131.

княсты, лежачыя ў басэйне вышняе Акі й вышняе Дзясны¹²⁵, т. зв. вярхоўскія.

Прылучэныне Севершчыны. Яшчэ раней, у першай палавіцы XIV ст. была прылучаная да задзіночанага гаспадарства крывіцкага ўся Севершчына¹²⁶.

Прылучэныне Вялікага Княства Рэзанскаага. Падобна, як Вялікі Смаленскага ѹ іншыя, задзіночаныя Крывічане баранілі ад Масквы Вялікае Княства Рэзанскае. Альгерд у вадным із сваіх паходаў, узяўшы Москву, устанавіў граніцу «па Мажайск і Каломну». Мажайск належыў да княства Смаленскага, а Каломна — да Рэзанскаага. Княства Рэзанскае было прылучанае у 1396-7 г. Было яно ѹ задзіночаных Крывічох на палажэнню самастойнага ўдзельнага княства¹²⁷.

Усходнія землі задзіночаных Крывіч. Просьле менаваных прылучэння ѹ усходніх крывіцкіх земляў, задзіночаныя Крывічы зайлі на ўсходзе тэрыторыю гэткіх нядайніх (да рэвалюцыі 1917 г.) губэрніяў: Курскую, Арлоўскую, Калускую, Тульскую й Рэзанскую¹²⁸.

Протэкторат над Псковам. Найбалей задзіночаныя Крывічы рупляцца пра Пскоў, прадаўжаючы ѹ тут традыцыю Вялікага Княства Полацкага. За Гедыміна на абарону Пскова ад Лівонскага Ордэну ходзе з войскам у 1322 і 1323 г. геніяльны крывіцкі вайводца, Горадзенскі стараста і адміністратар паўдзённа-заходніх Крывіч Давід Горадзенскі¹²⁹.

«У 1328-1338 гг. Гедымін падэздэржуе ѹ Пскове прынятага Псковічамі на княжэныне былога цьверскага князя Аляксандру Міхайдавіча, выгнанага зь Цьверы і перасъедаванага ѹ Пскове, на ханскі загад, (маскоўскім) Інанам Калітою; калі, на дамаганьне апошняга, Пскоў, што не хацеў выдаць Аляксандру, быў адлучаны ад царквы мітрапалітам, дык князь гэты знайшоў у Ліцьве прытульле і, паўтара гада шчакаўшы, звярнуўся назад у Пскоў пры помачы Гедыміна¹³⁰». Задзіночаныя Крывічы ня толькі бароняць

¹²⁵ Любавский, там-жа, 32.

¹²⁶ Антонович, там-жа, 133-135.

¹²⁷ Kolankowski, op. с., 28. Любавский, ц. пр. 54, 55.

¹²⁸ Пр. Любавский, ц. пр. 32, 54, 55.

¹²⁹ Антонович, ц. пр. 45-47, 50.

¹³⁰ Антонович, ц. пр., 67.

Пскоў з боку ваеннага ѹ палітычнага, але таксама рупяцца пра яго-
ную царкоўна-культурную самастойнасць. Гэтак, у 1331 г. Гедымін
вельмі падзьдзержуе жаданье Псковічаў маць сваё асобнае ад
Ноўгараду біскупства¹³¹. Гэткія-ж дачыненьні заставаліся ў задзі-
ночаных Крывічан ізь іхнімі пскоўскімі родзічамі за Альгерда. Тра-
ха ўесь час гаспадарстваванья Альгерда Пскоўскім князям быў
сын ягоны Андрэй, што княжыў у Пскове сам беспасярэдне або
пераз сваіх намеснікаў¹³². Падобна было за Ягайлы ѹ Вітаўта, калі
намеснікам у Пскове задзіночаных Крывіч быў Пінскі князь Юры
Нос¹³³.

Протэкторат над Цьверай. Вялікае Княства Цьверскае прыця-
гавала ўвагу палітыкі задзіночаных Крывіч сваім крывіцкім жы-
харствам у заходніяй палавіцы (у ўсходніяй палавіцы было жыхар-
ства славенскае) і сваім суседствам ізь В. Кн. Смаленскім, катораму
лягчэй было бараніцца ад Масквы пры ўмове незалежнасці Цьве-
ры. Вялікі Князь Альгерд систэматычна даваў помач Цьверы, ро-
бячы з гэтай мэтаю цэлы съязг паходаў на Маскву (у 1357, 1367,
1368, 1370, 1372). Фактычна крывіцкі протэкторат над Цьверай
быў ужо за Альгерда, але формальна ён быў устаноўлены за
Вітаўта¹³⁴.

Крывіцкі протэкторат над В. Ноўгарадам. Крывіцка-ноўга-
радзкае сяброўства і ўплыў Крывічан на ноўгарадзкія справы па-
чаліся просьле аддалення залежнасці Псковы ад Ноўгараду. Ад-
гэнуль бязупыну ёсьць у Ноўгарадзе крывіцкая партыя, а із Сма-
ленскам у Ноўгараду паўтараюцца хаўрусы супроты супольнага ў
іх суседа-непрыяцеля — Суздаля. Дачыненьні гэтая ўзмоцніліся
з выступленыням на сцэну задзіночанага гаспадарства крывіцкага,
пачынаючы ад Гедыміна, калі задзіночаныя Крывічы заўсёды па-
магаюць Ноўгараду ў ягоным ходанью з Масквою. За Вітаўта быў
устаноўлены крывіцкі протэкторат над В. Ноўгарадам.

Прылучэнныне Жмуйдзі. У 1411 г., просьле перамогі пад Грун-
вальдам (1410 г.) над крыжакамі, была канчальна прылучана да
крывіцкага гаспадарства Жмуйдзь.

¹³¹ Антонович, там-жа, 58.

¹³² Антонович, ц. пр., 91-93. Пскоўскі 1-шы летапіс, б. 193.

¹³³ Kolankowski, op. c., 34-35.

¹³⁴ Киркор, Ист. Литвы, 79-80.

Прылучэныне Украіны. Дарогаю вайны з аслабленай нутранымі непарарадкамі Залатой Ардой была прылучана да задзіночных Крывіч Украіна. Каля 1320 г. было прылучана княства кіеўскае¹³⁵. Апрача Татар за Валынь была супярэчка з Польшчаю. У 1382 г. ўся Валынь, з выняткам Халма й Белза, што забрала Польшча, былі канчальна прылучаны да В. Кн. Літоўскага¹³⁶. За Альгерда было прылучана да Крывіч Падольле, але ў канцы за Вялікім Княствам Літоўскім засталося толькі ўсходнє Падольле, а заходнім завалодалі Палякі.

Экспансія на ўзьбярэжжа Чорнага мора. Ужо Альгерд валодаў паўночнымі берагамі Чорнага мора і ўладзіў там парты. За Вітаўта крывіцкае гаспадарства становіцца цвярдой нагою на Чарнаморскім узьбярэжжу. Параза Вітаўта ля Ворсклы 1399 г. была толькі эпізодам, ды тут была бітва не з аднэй Залатой Ардою, але і з Тамэрлянам, што прыслаў сваю армію на чале із славутным вайводцам Эдыгейм. «Пад кіраўніцтвам Вітаўта а ягоных намеснікаў кіеўскіх, камянецкіх і мцэнскіх ёсьць ня толькі ўтокі Дняпра й Днястра, але сфера іхнага ўплыву прасцягается таксама на генуэскія колёніі ў Крыме і тамашнія дзяржавы Тахтамышавічаў. Магутны ўплыў Вітаўтаў прасцягается таксама на Каспійскія сьцёпы, дзе пры ягонай помачы ўдзержыўся, прослье крывавай вайны, на пасадзе Залатой Арды цар Ул-Махмэт, каторым Вітаўт апякаваўся»¹³⁷.

Экспансія на заход. Ад 1385 г. (вунія з Польшчаю ў Крэве) кіруеца крывіцкая экспансія таксама на заход. Крывіцкі гаспадар, Вялікі Князь Ягайла, займае польскі пасад. У польскай сталіцы Кракаве зьяўляецца й расьцець крывіцкі ўплыў. Зь перамогі над крыжакамі пад Грунвальдам 1410 г. карыстае ня Польшч, але вылучна Крывічы. Справаю крывіцкай палітыкі было, што Чэхі абратлі на свой пасад, заміж польскага караля, крывіцкага Вялікага Князя Вітаўта, што паслаў туды сваім заступнікам Зыгмона Карыбутавіча. Ягайла, будучы польскім каралём, адкідае пад уплывам Вітаўта, карыснае Польшчы пасуленьне нямецкага цэсара жаніцца з чэскай караліцаю, удавой Сохвіяй, з каторай Польшч адзержыла-б Сылёнск, а жэніцца з крывіцкай патрыёткаю, княжнай Сохвіяй

¹³⁵ Любавский, ц. пр., 23.

¹³⁶ Там-жа, 28.

¹³⁷ Kolankowski, op. c., 57.

Гальшанскай. Польскі каралеўскі двор робіцца балей крывіцкім, чымся польскім, там мае вялікі ўплыў Вітаўт, а гаспадыння ёсьце-ка разумная сястра Ягайлava, Аляксандра, жонка Мазавецкага князя Земавіта. Ствараеца небясьпечнасьць адараўаныя ад Польшчы Мазоўша. Тады супроць крывіцкага ўплыву ў Польшчы узънімаецца рэакцыя. Польскі сойм пастанавіў, што сынове Ягайлавы ня маюць наступніцкага права на польскі каралеўскі пасад. Гэта было пачаткам канца Краўскай вуніі Вял. Кн. Літоўскага з Польшчаю, подле каторай задзіночанае крывіцкае гаспадарства прылучалася да «польскае кароны», бо гэтая карона магла апынуцца не на галаве крывіцкіх дынастаў. Зразумеўши гэта, Крывічане, зь ініцыятывы Ягайлы, із свайго боку ўзрушилі Краўскую вунію і ліквідавалі ейную пастанову пра прылучэння Літвы да «польскае кароны»¹³⁸.

Як мы бачылі, ад часу Гедыміна, задзіночаная Крывічы ў некаторых прыпадках ужыццязяўляюць імкненін імпэрыялістычнага харектару, але гэта быў адзін із тых радкіх імпэрыялізмаў, што былі карысныя народам, служачым іх спакменям.

НЯГОДНАЯ КОН'ЮНКТУРА ДЛЯ КРЫВІЦКАГА ГАСПАДАРСТВА

У вапошняй чэцьверці XV стг. паўночныя берагі Чорнага мора заваявала магутная ў тым часе Турэччына. У 1475 г. турэцкі султан завалодаў на Крыме Каффаю, што была пад крывіцкім протэкторатам. В 1476 г. Туркі ўдырылі на Валохі, манючыся тым самым часам заняць чарнаморскія порты Кілію а Белгарад, належачыя да крывіцкага гаспадарства; заняў іх султан Боязэт у 1484 г. Адначасна Крым быў прыведзены ў васальную залежнасьць ад турэцкага султана. Адгэнуль за валоданье Чарнаморскім узьбярэжжам, патрэбным Крывічам для гандлю з паўднём, вядуць яны цяжкое ходаньне з Турэччынаю, падзьдзержаванае мотывамі рэлігійны-мі — ходаньням із непрыяцелям Святога Крыжа. У тым самым часе крывіцкае гаспадарства цярпела ад частых грабежных наездаў Крымскіх Татар. Спыніць гэныя наезды можна было або збудаваньнем густога ланцуగа ўмацаваных месцаў на паўдні, што вымагала-б вялізарных выдаткаў, або заваяваньнем Крыму, што, пры-

¹³⁸ Пр. Kolankowski, op. c., 1, 13, 43, 53-54, 55, 58, 60, 61, 62, 63, 70, 93, 95-96, 97.

vasalnaiy zalenjasci' iago ad Turzchchyni, mozhna bylo zrabi'cь tol'ki z adnachasnym zlamanyim sili ghetay, chago u genym chase daляcy' bylo nemagchyma.

Z drugoga buku, z usikh tatareskikh «ulusaў»¹³⁹, yak spadkemca adziinae Zalatoe Ardy, vysunuusya ulus Maskouskii. Kal iashch'e Maskouskae Knyasta bylo pad tatareskim yarmom, Maskva viala padlyzhnicakanivolnitskou palityku u dachynenyu da Tatar; Maskouskaya kniaz'i, vystaraushyся sabei dazvol zybiraць dan' Tataram, jjudasnym grabyjom svajgo zhycharstva zybiralie teльki, shto давалі tatareskim xanam dan' balei vymaganai, z chym ne magli zv imi zraўnaца iñczyia tatareskaya «uluses». Dzeliya tago Tatarsy uсяlik pamagalie pashyrenyu teritoryi vialikaga knyasta Maskouskaga.

Buduchi baysyepchay z poünachy, usходu a paüdny, Maskoushchyna kireue svoy, adzernany u spadku ad Tatar, imperiyalizm na zaход u bok kryvičkaga gaspadarstva. Dzeliya menavanaga, zahavanyne cełlasyci kryvičkae teritoryi magchyma bylo adno pad umovaю, shto galouyny dzeynik kryvičkae palityki — kryvičkia gaspadary, zhivuchi u sobskim gaspadarscyve, budut' rupatlivaглядzeць abarony swaikh usходnih zemliau. Ale ghetaga nя было. Pachynauchy ad Kazimera Jagailavicha, vialikia kniaz'i Litzvy, buduchi, traха zaüsödy, adnachasna karaljamie pol'skimi, byli u balyshni занятыя sprawami pol'skimi a svaimi naступnitska-dynastychnymi imknenynymi na Zahodze¹⁴⁰. Dzeliya dzviox meçawanych prychynaу —ходанню z Turzchchyna u ublytanju u spravy zaходnija — nя tol'ki neadnouchy byli prapushchanyя prypadki, dauchya magchymasicy chystaga razvibiczyya Maskouskaga gaspadarstva (1472, 1480, 1520-1522, 1541)¹⁴¹, ale i dazena magchymasicy яmu adarvananya ad Kryvič syciągu iñxnykh zemliau. Naioperzh byla заваявана Maskoushchyna u 1478 g. xaurusnaya z Kryvičam i respublika Vialiki Noúgarad, darma shto Noúgaradcy zrabilie pastanovu pryluchytsca da kryvičkaga gaspadarstva¹⁴². Chastkava kryvičkae i xaurusnae z Kryvičam Vialike Knyasta Czveraskaе bylo заваявана Maskoushchyna u 1485 g., u tym samym chase, kal i u kryvičkia sili stajali na paüdn, spadzayuchyся turzckaga naudu. Kryvičkaya respublika Vialiki Pskou, kryxu raney uzaležnenaya ad Maskovij, byla ёю panяволена u 1509 g. Razan', Vialike

¹³⁹ Належачых да Залатой Арды аўтономных гаспадарстваў.

¹⁴⁰ Пр. Kolankowski, op. c., 126-127, 155 i iñsh.

¹⁴¹ Kolankowski, op. c., 127-128, 129, 215-219, 258, 260.

¹⁴² Костомаров, Северно-русское народоправство, 437.

Княства ўсходняй часьці крывіцкіх Вяцічаў, у 1483 г. была ўзалежненая ад Маскоўі, а ў 1520 г. зусім чиста пазбаўленая самастойнага быцьця¹⁴³. Пачынаючы ад 1487 г. Маскоўшчына захапляе адну па адной крывіцкія землі ля вышней Дзясны а вышней Акі.

Вайна 1558-1582 г. Крытычным мамэntам крывіцкаму гаспадарству была вайна з Маскоўшчынаю, ведзеная зь перапынамі ад 1558-1582 г. Пачала яе Масква ўварваньнем у Лівонію (цяперашняя Латва й Эстонія). Ня могучы спраціўляцца, Лівонскі Ордэн звязрануўся помачы да Вялікага Княства Літоўскага, заразом прылучаючыся да яго. Адгэтуль вайна ў Крывічоў із Масквою. Адначасна крывіцкае гаспадарства прынучана было весьці вайну із Швэдзіяй — за тулю-ж Лівонию, а на паўдні адбіваць напады крымскіх Татар. Большая часьць крывіцкага гаспадарства была занята й спустошана маскоўскім войскам. Але ў канцы гэтае вайны Крывічы выйшлі пераможцамі. Нат быў мамэнт, калі Маскоўшчына стаяла перад загубаю. Маскоўскі князь Іван IV Страшны шукаў спасеньня ў Рыме, падаючы напежу надзею навярнення Маскоўшчыны на каталіцтва. Інтэрвэнцыя папежа ўратавала маскоўскае гаспадарства. Замірэньнем 1582 г. вымаганыні Крывіч звязраньня Смаленшчыны, Севершчыны, Пскова й Ноўгараду ня былі здаволеныя, адно былі зверненыя Вялікія Луки, Завалачча, Невель, Вяліж, Холм. Апрача таго, Крывічы ўдзержылі тэрыторыю Лівонскага Ордэну з выняткам Эстоніі, што забралі Швэды.

Люблінская вунія. У найкрытычнейшым мамэнце гэтае вайны Палякі выступілі з дамаганьням задзіночаньня Вял. Княства Літоўскага з Польшчою на ўмовах прылучэнья Вялікага Княства да Польшчы, пры гэтым часьць землі крывіцкага гаспадарства была гэтым часам прылучаная да Польшчы, наймя была прылучана Украіна, ды ўсілствам былі прылучаныя гэткія этнографічна-крывіцкія землі: часьць Падляшша (Беласток, Аўгустов), часьць усходняга Палесься і часьць Севершчыны (Любеч). Каб усьцерагчыся вайны яшчэ з Польшчою, Крывічане мусілі згадзіцца на польскія ўмовы, і, такім парадкам, быў падпісаны пакт вуніі ў Любліне 1569 г. Але, перамогшы на вайне, Крывічане зъмянілі ўмовы Любілінскую вуніі, заставаўся толькі хаўрус двух незалежных раёнапраўных гаспадарстваў із адным супольным гаспадаром, каторы быў

¹⁴³ Иловайский, Ист. Рязан. княжества, 232.

каралём польскім і вялікім князям літоўскім, і супольны сойм. Але запрауды Крывічане малі й далей свой апрычоны сойм, наймя паслове, выбраныя на павятовых сойміках, зъяжджаліся на галоўны соймік у Слоніме, дзе прымалі ўсі пастановы, што датыкаліся іхнага гаспадарства, а на супольным сойме з Палякамі вялі перамовы, як дзьве розныя стараны, не мяшаючыся ў польскія справы і не дазваляючы Паляком мяшанца ў справы Вялікага Княства¹⁴⁴. Але Украіна й часьці этнографічна-крывіцкай зямлі засталіся прылучанымі да Польшчы¹⁴⁵. Адно ў 1646 г. Любеч быў зъвернены Крывічом; ён адтуль разам із Старадубскім паветам уходзіў у склад Смаленскага вайводзтва¹⁴⁶.

АД 1600-1654.

У часе анархіі ў маскоўскім гаспадарсьціве. Прычыны ўзыніку дынастычнага крышу (крызысу) ў Маскве, калі там царом стаў Барыс Гадуноў, былі чиста маскоўскага нацыянальнага характару. Былі яны ў рэлігійным дачыненьні Маскалёў да іхных гаспадароў, у ўважаньню іх за свайго роду земных багоў, у безгранічнай адданасьці гаспадару, не зважаючы на ягоныя якасці асабістых, у гатоўвасці аддаць за яго жыццё пад страхам вечных мукаў на tym съвеце, наапошку ў перакананью, што адно тый «запраудны, багам-даны» гаспадар, што паходзе з гаспадарствуючай дынастыі. Але калі гэны крыш узынік, калі пачалася анархія, зъ яе скарысталі немаскоўцы Маскоўскага гаспадарства, галоўна Крывічане — Севяране, Смаленцы, старавечныя Вяцічы, займаючыя тэрыторыю на паўдня ад лініі праходзячай ад Мажайску да Каломны і далей на ўсход уздоўж Акі да граніцаў із Мардвою, ды яшчэ крывіцкі Пскоў на паўночным заходзе, а Донскія казакі¹⁴⁷ Зъ некрывічоў съпяшаліся скарыстаць із анархіі Вялікі Ноўгарад, Мардва, Чара-місы (Мары) а іншыя. Дыкжэ паўсталі ѹ адзьдзяліліся ад Маскоў-

¹⁴⁴ Лаппо И. И., Западная Россия и ее соединение с Польшею (Прага 1924), б. 13.

¹⁴⁵ Прывучаныя да Польскага каралеўства часьці ўсходняга Палесься ѹ Севершчыны былі адміністрацыйна прывучаныя да Украіны.

¹⁴⁶ Шендрик, Местности, 574.

¹⁴⁷ Яшчэ цяперака ѿ мове Донскіх казакоў ё шмат беларускіх асаблівасцяў. Як відаць таксама з астачаў іншых асаблівасцяў мовы Донскіх казакоў, іхная мова даўней (да XVII стг. ўлучна) была беларуская і, значыцца, самі яны беларускага — северска-вяціцкага паходжання.

шчыны Севершчына, месты Смаленскай зямлі, землі Вярхоўскія (ля вышняй Дзясны а вышняй Акі), прышлі памсьціца Москве Донскія казакі, паўстала ѹ адзьдзялілася старавечнае княства Разанскае на чале з Ляпуновам і вайвodaou Рыгорам Сунбулам. У Пскове прости народ, прагнаўшы прысланых із Москвы баяр а вайводу, упорыста бараніў незалежнасці свайго гаспадарства. Зь не Крывічоў Мардва ѹ Чарамісы на чале двух Мардзвіноў аблягала Ніжні Ноўгарад. Наапошку адзьдзяліўся В. Ноўгарад¹⁴⁸. Сучасныя съветчанцы і расійскія гісторыкі нас запэўняюць, што гэта была вайна поўначы з паўднём¹⁴⁹, але яны не даказуюць, што паўдня Москоўскага гаспадарства зайлалі Крывічане. Крывічане не ваявалі за «праўдзівага» цара. Прыхільнікі тушынскага «цара» добра ведалі, што ён не маскоўскі царэвіч Зымітра Іванавіч і дыкжэ дзеля таго і таму, што ён ішоў супроць Москвы, падзіздержавалі яго. З часам перастала ваяваць за цара ѹ поўнач, запраўдная Москоўшчына¹⁵⁰. Заставалася вайна двух народаў.

Было колькі прычынаў таго, што ў канцы Маскалі перамаглі паўсталых Крывічан а іншых немаскалёў Москоўскага гаспадарства. Маўчи собскае гаспадарства, Маскалі маглі выступаць болей арганізавана ѹ солдарна, чымся паўсталыя, што мусілі ўсё арганізаваць спачатку і выступалі ў бальшыні прыпадкаў кожная зямля паасобку. Другое, на баку Москвы быў царкоўны аўторытэт вышшай гепархіі, што бязупыну заклікала ўсіх на абарону Москоўскага гаспадарства дзеля спасеньня душаў. Дыкжэ перамога поўначы, Маскалёў сталася наў вылучна пад лёзунгам рэлігійна-царкоўным¹⁵¹. Не бяз значанья было ѹ тое, што чужаземныя адзьдзелы, католя прыходзілі на памогу самазванцам, карыстаючыся з магчымасці, грабілі жыхарства паўсталых крывіцкіх земляў і наагул буйнілі, або калі за правадыра адзьдзелу паўсталых лучыў чалавек «бяз роду ѹ плямені», то дзеяньні ягоныя выраджаліся ѹ свайго роду сучасны бальшавізм (Балотнікаў заклікаў біць баяр, браць іхныя меньні ѹ жанкі¹⁵²).

¹⁴⁸ Пр. Соловьев С., История России, т. VIII, 107, 173, 176-178, 182, 184, 191, 193, 200, 207, 230, 231, 232, 278, 416, 443, 473, 475-476, 477, 495.

¹⁴⁹ Соловьев, там-жа, VIII, 182, 226, 244, 285, 406, 483.

¹⁵⁰ Соловьев, там-жа, VIII, 262.

¹⁵¹ Соловьев, там-жа, VIII, 345.

¹⁵² Там-жа, 180, 318, 416.

Дэцыдуючы для справы паўсталых крывіцкіх земляў Маскоўскага гаспадарства мала тое, што незалежныя Крывічы, зн. Вялікае Княства Літоўскае, траха ўвесь час заставаліся пасыўнымі назіранынкамі здарэнням, што адбываліся за іхнай усходняй а паўночнай граніцаю, дарма што крывіцкія Ліцьвіны (незалежныя Крывічане) жадалі памагчы сваім братом. Прычына была ў тым, што ў Польшчы, з каторай Крывічы былі звязаныя люблінскай вуніяй, узынялося ў тый час супроць караля (ён-жа вялікі князь Літвы) вялікае паўстанье Зэбрываўскага.

Адно ў 1609 г., калі, пры памозе Швэдыі, Маскоўскае гаспадарства авалодала палажэнням, крывіцкае гаспадарства выступіла вайною супроць яго. Але, узяўшы Смаленск, Вялікі Князь Зыгмон IV Ваза спыніў вайну ў сувязі з палажэнням у Польшчы.

Запраўды арганізаванае выступленне крывіцкага гаспадарства супроць Масквы сталася адно ў 1617 г., калі ўжо Маскоўскае гаспадарства было адноўлена ў сваіх ранейшых, з выняткам Смаленску, граніцах. Дарма што крывіцкае войска было начысьленае, яно пад камандаю гатмана Карава Ходкевіча прасувалася борзда. Увесень 1618 г. Ходкевіч ablёг Москву. Маскалі прасілі міру; заміж міру было замірэнне 1 сінегня 1618 г. ў Дзеўліне пад Москвою на 14 год і 6 месяцаў, подле каторага крывіцкаму гаспадарству былі зьеврененыя Смаленшчына й Севершчына. З абедзвюх земляў было ўтворана Смаленская вайводзтва, што прасцягалася «за Палянаўку а Масальск», «за Бранск а Трубчэўск»¹⁵³. Іншыя крывіцкія землі засталіся ў Маскоўскім гаспадарстві, дзе іх ждала ранейшая няволя ѹ русыфікацыя.

Неабходна ў канцы адцеміць, што ня толькі гарачым жаданьям Крывічан свайго незалежнага гаспадарства было зьеврененне адарваных ад яго Москвою крывіцкіх земляў, але й паміж Крывічанімі розных крывіцкіх земляў маскоўскага гаспадарства, а таксама ў іхнім дачыненню да Літвы відаць у гэтым часе ладная солідарнасць, але была гэта солідарнасць болей стыхійная, чымся арганізаваная.

Вайною з Москвою 1632-1634 г. граніцы незалежных Крывіч наагул не зъмяніліся і заставаліся такімі да 1654 г.

¹⁵³ Konopczyński, Dzieje Polski Nowożytnej, I, 354.

У пару ад 1580-1654 г. палажэньне крывіцкага гаспадарства было моцнае, асабліва раўнуюочы з папярэдняй парою XVI і наў-канца XV стг. Прычына была галоўна ў васлабленьню Маскоўшчыны, другога просьле Турэччыны дужога непрыяцеля.

(Далей будзе).

RÉSUMÉ

National character of the Great Lithuanian Principality. The period of individual tribal states was succeeded in the history of Whiteruthenia by the period of the United Whiteruthenian state, called Great Lithuanian Principality or Lithuania. Owing to the confusion created by the Russians in the realm of national names, not everybody can clearly distinguish which nation built up the Great Lithuanian Principality. Therefore the author brings forth arguments proving the Whiteruthenian character of the historical Lithuanian state. The arguments are as follows: 1) The state emblem—an armed horseman—is of Whiteruthenian origin. 2) The law code of the Great Lithuanian Principality, the Lithuanian Statute, is of Whiteruthenian origin too, both on account of the language in which it was written and of the origin of the laws, included thereein. 3) Whiteruthenian was the language spoken at the court of the Great Princes, the dynasty used it in everyday life. It was the language of the administrative offices, educated classes, literature, it was the state language through the whole state territory, regardless of nationality. During the five and half centuries of the existence of the Great Lithuanian Principality, there was not a single official document nor any secular writing of private character written in the Lithuanian language. The administrative, fiscal and law terminology is also Whiteruthenian and not Lithuanian. The Lithuanian nobility used the Whiteruthenian language in political and public discussions as well as in private and family life, and considered their own language inferior. 4) Whiteruthenian considered the Great Lithuanian Principality as their own state. They were patriots of this state and called themselves Lithuanians. Taking into consideration the national consciousness of the Whiteruthenians, this fact proves that the Great Lithuanian Principality was really a Whiteruthenian state. 5) Finally the politics of

the historical Lithuania were a continuation of the politics of the individual tribal states of the former period and included national aims of the Whiteruthenian nation. All the above mentioned facts prove the Whiteruthenian character of the state called the Great Lithuanian Principality.

Creation of the united Whiteruthenian state. The basic and primary nucleus of the united Whiteruthenian state, called Lithuania, became about the middle of the 13th cent. the south western whiteruthenian regions, situated between the Nioman river and its tributary Velija. Principal old cities were: Horodzen (Grodna), Vovkovysk, Slonim, Zdzitow. The capital was Novhorodok and the first ruler was Mindovh. During the next hundred years most of the territory was organized within the boundaries of this state and the rest was dependent on it. The chief adversaries of this state in the 13th century were the Baltic tribes of Jacviah, Samogitia and Aukshota—the last two constitute the nation called at present Lithuania. The German knight orders of Livonia and Teutonia were also ennemis of this state.

The period of greatness of the united Whiteruthenian state are the 14th and 15th cent. In the 14th cent. the remainder of the territory was incorporated in the state—Severland, the Principalities of Smolensk, Razan, and the republic Pskov. Tver joined the state in the 15th cent. Among the non-Whiteruthenian lands, which were annexed in the 14th cent., were the Ukraine and territory bordering Black Sea. Samogitia and the Grand Novhorod were annexed in the beginning of the 15th cent. When the Whiteruthenian ruler, the Great Prince Jahaylo occupied the Polish throne (1385-1434), the Whiteruthenian civilization spread westward into Poland. (Cultural expansion continued there until the end of the 15th cent.) In this period the Whiteruthenian state stretched from the Baltic to the Black Sea; from the Buh river, the tributary of Vistula to the city of Razan, on the Oka river.

Unfavourable conjuncture for the Whiteruthenian State. Turkey attacked this state from the south during the last quarter of the 15th cent. Moscow which had broken the Tartar yoke and became the imperialistic heir of the Tartar Golden Orda assaulted it in the east. Fighting these two ennemis simultaneously, Whiteruthenia lost the Black Sea coast to Turkey and its northern and eastern regions to Muscovy (the latter were partially returned in 1582).

In 1569, Whiteruthenia being simultaneously attacked by the Muscovites, the Swedes and the Crimean Tartars formed a union with Poland.

This constituted a union of two equal, independent states having a common ruler who was king in Poland and Great Prince in Lithuania. All the Ukrainian lands and small parts of ethnographical Whiteruthenian lands were ceded to Poland (part of Podlashe, part of eastern Polessie, district of Lubech of Severland).

Liberation of the Smolensk region and of Severland. In the beginning of the 17th cent. a dynastical crisis developed in Muscovy. The subdued Whiteruthenian lands—Severland, the Smolensk region, the old Principality of Razan and Pskov—revolted against Muscovy state and separated from it. However, only Severland and the region of Smolensk attained their complete freedom. The reason why the rest of the territory were not liberated was because of the failure of independent Whiteruthenia, i.e., the Great Lithuanian Principality, to sufficiently assist them. Poland, the other partner of the union, was threatened by internal disorders at that time. Especially disastrous was the revolt of Zebrzydowski against the king (who was also the great prince of Lithuania.) In the end Severland and the region of Smolensk were annexed to the Whiteruthenian state and formed the Smolensk province.

Ул. Клішэвіч

В О З Е Р А

Стайць, як вока, возера вады,
А лес кругом выцягваецца ў неба.
Расьпісана у розныя съяды
На мокрым беразе жывёлай глеба.
Уважліва у возера зірні!
Бязьмежная адлегласць прад табою:
Як зорнай ночы съвецяцца агні,
Тады душа прыходзіць да спакою.
Прыйшоў і я да возера жыцьця,
Каб паглядзець у глыбіню, напіцца.
Там зоры дзіўным съветам зіхацияць
І ў люстра возера сплывае таямніца.
Пазнаньне ў глыбіні магчыма,
Тады й далёкае бліжэй перад вачымі.

12. IX. 1950 г.

Патрэба навуковай працы.

Спрадвеку сярод усіх больш-менш культурных народаў съвету вядзецца навуковая праца. Без навукі съвет застаўся-б пры сваім спачатным прымітыўным стане і людзтва, размножыўшыся, не магло-б пражыць із тae еміны, што здабывала без навукі. Апрача таго, народы ня ведалі-б сваё мінуласці, каторая ё подам (падставаю) будучыні; ня ведалі-б яны таксама праўдзівага стану свае нацыянальнае грамады і ейных магчымасцяў. Гэта наагул. Але ў дадзеную часіну, апрача ўсяго іншага, беларускаму народу патрэбна свая веда-навука дзеля вызвалення яго. Беларуская навука гэта адзін із найважнейшых, неабходных спосабаў здабыць незалежнасць Беларусі, каб скончылася бязъмежнае гора нашага народу. Каб чужына, ад каторай залежа доля нашага народу, нам прыяла, трэба, каб яна нас знала, каб даведалася права беларускага народу на вольнае незалежнае жыццё. Пазнаёміць чужнікоў із праўдзівым станам беларускага народу, зь ягонай гісторыяй, сучаснасцяй і будучымі магчымасцямі можа толькі беларуская навука. Яна гэта ясна пакажа й давядзець навукова прыведзенымі, пераконуючымі фактамі, аргументамі, даводамі. Але ня толькі трэба навукова працаваць, трэба яшчэ друкам пашыраць здабытую праўду-веду; бяз гэтага мала хто зь яе скарыстае. А з надрукаванага можа карыстицца і чужнік і кожны Беларус, пашыраючы веданыне пра свой народ. На гэта выдаецца «Веда». Праўда, толькі, колькі ў «Ведзе» друкуецца, гэта як на лек хвораму. Але кожны прызнае, што тым болей гэта патрэбна. У «Ведзе» ўсе працаўнікі працуюць дарма, аддаючы ёй вольны час ад работы на пражытак, і яны-ж найбалей матар'яльна памагаюць «Ведзе». Друк 32 бачынаў «Веды» і папера каштуюць 160 дал. З гэтага відаць, колькі трэба дакладаць яшчэ да тых ахвяраў і падпіскі, што ў «Ведзе» квітуем. Каб «Веда» магла існаваць, трэба каб ня толькі заставалася дагэтульшняя ахвярнасць нашых людзёў на «Веду», але каб ахвярнасць павялічылася. Хай кожны прыяцель нашага народу сам споўніць сваю павіннасць да «Веды» і заахвоце да гэтага сваіх знаёмых, тады быцьцё «Веды» ня толькі будзе забясьпечана, але й яна пабольшае.

Падзяка. У сувязі з выездам Спадарства В. й Я. Кажаноў зь Нью Ёрку рэдакцыя «Веды» шчыра дзякуе Спадарыні Яўгені Кажан'ісе за ахвотнае супрацевенства (пісаныне на машынцы дарма матар'ялаў «Веды»).

Х Р О Н И К А

Памерлі Зым. Дарашэнка а М. Кекала. У сакавіку памерлі — у Мюнхене проф. Зымітра Дарашэнка, прэзыдэнт Украінскай Вольнай Акадэміі Навук і пачэсны сябра Крыв. Нав. Т-ва Скарны і ў Ню Ёрку інж. Мікіта Кекала. Абодва ўмерлыя Украінцы прыялі беларускаму народу і нашаму Навуковаму Т-ву.

Моваведная Сэкцыя ў Крыв. Нав. Т-ве Скарны закладзена 28 красавіка сёлета.

Рэфэраты ў Крыв. Навуковым Т ве Скарны будуць кожную трэйцюю сыботу кожнага месяца ў 7 гадз. увечары ў «Беларускай Хатцы» 461 Ashford Str., Brooklyn. Апрача таго, могуць быць рэфэраты Т-ва і ў іншыя дні.

«**Тэрыторыя й жыхарства Беларусі**» было тэмаю рэфэрату, які 21. 4. маў др. Я. Станкевіч у Крывіцкім Нав. Т-ве Скарны.

«**Доля беларускае мовы ў розныя поры гісторыі Беларусі**» было тэмаю другога рэфэрату, што быў тым-жа рэфэрэнтам прачытаны ў Крыв. Нав. Т-ве Скарны 19 мая.

Беларускі рэфэрат у Украінскай Вольнай Акадэміі Навук маў 20 мая проф. Я. Станкевіч на тэму «Дачыненъні Украіны ў Беларусі ў гісторычным аспекце».

Годні зъезд Крывіцкага Навуковага Т-ва Пр. Скарны адбыўся 15 красавіка ў Ню-Ёрку. Зъезд пачаўся рэфэратам проф. Я. Станкевіча «Прычыны асталасці Беларусі». Рэфэрэнт паказаў, што з усіх народаў СССР Беларусь мала найслаўнейшую мінуласць, творачы ў працягу $5\frac{1}{2}$ стагодзьдзяў гаспадарства, званае Вялікім Княствам Літоўскім. Заразом Беларусь у працягу свае гісторыі была краям найбалей варожым Маскоўшчыне і найбалей ізъ ёй ваявала. Таковымі Беларусаў разумелі і у Маскоўшчыне, дзе наўт сярод простага народу прыказь злажылася «Бейся с ним, как с Литвой» (Літвою ў Маскоўшчыне звалі Беларусаў). І прылучаныя былі Беларусы да Маскоўшчыны, як народ із кожнага гледзішча ёй чужы а варожы. А будучы паняволеныя Маскоўшчынаю, Беларусы не су-пакоіліся, але паўставалі супроць яе (у 1812, 1831, 1863). Дзеля таго Маскалі, уціскаючы ўсі паняволеныя імі народы, асабліва ўціскалі Беларусаў. Між іншага, Расія аж да апошняй рэвалюцыі не дапусціла да адчынення ў Беларусі ніводнага ўніверситету; на-адварот, у тым часе, калі ў Беларусі Маскалі ўніверситеты зачынілі (Полацкі ў 1820 г., Віленскі ў 1832, мэдыцынскую акадэмію ў

Вільні ў 1841 г. і інш.), у іншых паняволеных краёх адчынялі. Дык не якісь характар Беларуса прычыніў ягоную асталасьць, наадварот, із сваім гэтым характарам Беларусы стварылі вялікую сілу, като-рая была небясьпечная Маскоўшчыне; дзеля таго гэтая асабліва парупілася як найбалей аслабіць Беларусаў і ня даць ім магчымась-ці развівацца.

Просле гэтага было лічбызданыне ўступаючага Прэзыдыуму а Рэв. Комісі. У працягу году сяброве Т-ва напісалі колькі навуковых працаў на тэмы зь беларускае мовы, зь беларускае літаратуры а гісторыі Беларусі. У Т-ве было прачытана колькі дзесяткоў навуко-вых рэфэратаў і зладжаны 4 літаратурныя вечары. Апрача таго, асобныя сяброве Т-ва малі рэфэраты на беларускія тэмы ў чужых навуковых арганізацыях і прымалі ўчастце ў дыскусіі на чужых рэфэратах. У запошнім годзе ў Т-ве арганізавалася Літаратурная Сэк-цыя зь пісьменнікам Антонам Адамовічам на чале. Дарма што Кры-віцкае Нав. Т-ва Скарны ёсьць арганізацыяй без матар'яльнай ба-зы, яно, дзякуючы вялікай ахвярнасці асобных сваіх сяброў, закла-ла ў удзержуе Беларускі Архіў; дзякуючы тае-ж ахвярнасці сяброў і беларускага грамадзтва, выдаець часапіс «Веду». Гэты часапіс быў вельмі добра прыняты, як Беларусамі наагул, так і чужым навуко-вым съветам. Даўшы з падзякаю абсолюторыю старому Прэзы-дыуму, Зьезд выбраў новы Прэзыдыум у гэткім складзе: проф. др. Я. Станкевіч — старшыня, проф. др. інж. В. Фядуковіч а сп. Антон Адамовіч — заступнікі старшыні, сп. Я. Шакун — сакратар, сп. Ант. Шукелайць — скарбнік. У Рэв. Комісію выбраныя: сп. А. Махноўскі, сп. Я. Юхнавец, сп. Я. Ліманоўскі і сп. М. Кунцэвіч. Зьезд прайшоў у згодным і бадзёрым настрою. За пяць год бацьця Навуковага Т-ва можна было пераканацца, што яно ня толькі канечне патрэбнае для справы беларускага народу, але й дзейнасць ягоная пры добрай волі беларускага грамадзтва зусім магчымая.

Купля друкарні

Адно вырадкі не жадаюць дабра свайму народу. Але мала жа-даць, трэба й рабіць, каб гэтае дабро прышло, сталася. А станецца тады, калі найбольшы лік Беларусаў будзе рупіцца пра свой народ і працаваць для яго. А гэта йзноў будзе адно тады, калі ў нас будзе свой друк, свае кніжкі, часапісы, газэты, ды ня троху, як на паказ, а шмат, досыць, чаго бяз собскае друкарні немагчыма дапяць. Дзе-ля таго справа куплі друкарні — гэта справа жыцця й съмерці.

Дык запісавайцеся самі ў сябры будучай беларускай акцыйнай супалкі друкарскай і заахвочавайце да гэтага іншых. Адна акцыя (пай) 10 дал. Заявы пісаць на адрыс:

J. Stankievich, 6 Vandervoort Pl., Brooklyn 6, N. Y. U.S.A.

Дальшыя заявы ўзяць акцыі беларускай друкарскай супалкі прыслалі: П. Масальскі 10 акцыяў (100 дал.), К. Сінявод З акцыі (30 дал.). У лік паёў прыслалі па 20 міжн. купонаў (па адным дал.) А. Калодка і М. Скабей.

П А Д З Я К А

Кіраўніцтва Беларускага Архіву ў Ню Ёрку выказуе вялікую падзяку а. Ляву Гарошку ў Парыжу за прысланыя ўв Архіў 4 пачкі кніжак і часапісу «Божым Шляхам» і а. др. Чаславу Сіповічу ў Лёндане за прысланыя два пачкі кніжак і часапісаў.

ШТО СТАЛАСЯ У МАЮ У ГІСТОРЫІ КРЫВІЧ-БЕЛАРУСІ

Май 1096	Стараудубцы ў сваім месці Стараудубе на чале із Северскім князем Алегам 33 дні бараніліся ад украінскага князя.
23. V. 1167	Съмерць сьв. Еўфрасіні (Прузыны), княжны Полацкае, унучкі Усяслава Вялікага.
20. V. 1386	Ліст-абавязаныне Смаленскага князя Юр'я Святаславіча, каторым ён прызнаваў над сабою ўладу Вялікага Князя Ягайлы, гаспадара задзіночанага крывіцкага гаспадарства, званага Літвою.
Май 1390	Жму́йдзь здалася крыжаком. На Жму́йдзь навёў крыжакоў Вітаўт, ваюючы зь Ягайлам за пасад вялікага князя.
22. V. 1404	Мір із крыжацкім Ордэнам у Рацёнжу. Кароль Ягайла а паўнамачнікі вялікага князя крывіцкага («літоўскага») Вітаўта зъехаліся зь вялікім магістром Конрадам фон Юнгінген і зрабілі канчальны мір, абаперты на ранейшым міру Горадзенска-Салінскім. У паасобку гэтым мірам пацвердзілі прыналежнасць да Ордэну Жму́йдзі.
15. V. 1432	Вялікі князь крывіцкі («літоўскі») Сьвідрыгайла ўзна-

віў Сыкірстомонскі хаўрус із крыжакамі, подле като-
рага на помач крыжаком у пастаноўленай Палікамі ў
красавіку 1432 вайне зь імі малі йсьці ўсі сілы Вялікага
Княства Літоўскага.

6. V. 1434 Вялікі князь ́крывіцкі Зыгмон I выдаў земскі прывілей
для ўсяго гаспадарства.
2. V. 1447 Прывілей Вялікага Князя Казімера, каторым ён гва-
рантаваў цэласць а непарушнасць тэрыторыі крывіц-
кага гаспадарства («Літвы»).
- Май 1512 Наезд крымскіх Татар на ўсходнія места крывіцкія-
Белеў, Адоеў і Варатынск.
5. V. 1551 Съмерць Барбары Радзівілішкі, жонкі Вял. Князя Зыг-
мона-Аўгуста.
1. 5. 1576 Съцяпан Батура каранаваўся за караля польскага а Вя-
лікага Князя Літоўскага (беларускага).
17. V. 1606 Забіты ў Москве Самазванец першы.
- Май 1607 Зьвярнулася з Тушина ў Пскоў пскоўскія стралцы і па-
вялі пропаганду супроць Москвы.
28. V. 1609 Перамога паўсталага Пскова над маскоўскім войскам.
31. 5. 1655 Вялікі князь крывіцкі Ян-Казімер зволініў Стары Бы-
хаў ад падачкаў (падаткаў) і павіннасцяў на 20 год
за тое, што гэтае места доўга баранілася й абараніла-
ся ад казацкага гатмана ўкраінскага, Залатарэнкі.
5. V. 1706 Швэдзкія гэнэралы разъబілі окупацыйнае войска мас-
коўскае ў Ляхавічах; большае швэдзкае войска стаяла
тады ў Гораднене.
2. V. 1708 Вайсковы Круг Донскіх Казакоў абраў Кандрата Була-
віна за вайсковага атамана.
1. V. 1832 Расійскі ўрад зачыніў Віленскі ўніверсітэт.

НА ВЫДАВЕЦКІ ФОНД «ВЕДЫ»

далі ахвары: Я. Станкевіч 75 дал. (складка за месяцы красавік-чыр-
вені), В. Лосік — 20 дал., П. Зыбайла — 13, Ів. Канарчук — 4 дал.
(складка за мес. студзень-красавік), др. Ст. Грынкевіч — 3.50 д.,
проф. П. Каваліў, проф. В. Чапленко, Ан. Валюшка, Ю. Каляда — па
1 д., разам 121 д. 50 ц. Усім ахварадаўцам вялікі дзякуюй.

Падпіска на «Веду» адзержана: ад Alliance College — 3 д., Т. На-
горнай 1 д., Ів. Канарчук — 1 д.

Усі грошы ў Рэдакцыю «Веды» просім слаць на адрыс рэдактара:

J. Stankievich, 6 Vandervoort Place, Brooklyn 6, N. Y.

АДКАЗЫ РЭДАКЦЫИ

Сп. П. Маркоўскаму: 2 дал. на розныя мэты адзержылі. Сп. М. Скабяю: 30 міжнар. купонаў адзержылі й залічылі згодна із зычэньням. Сп. А. Калодку: 20 міжн. купонаў адзержылі.

У Задзіночаных Гаспадарствах Амэрыкі «Веду» прадаюць:

- 1) **Нью Ёрк:** а) украінская кнігарня «Говерля», 41 Е. 7 вуліца, Нью Ёрк Сіты, б) сп. А. Івашкевіч, 323 Е. 100 вуліца, Нью Ёрк 29, в) рэдакцыя «Веды»;
- 2) **Чыкаро:** сп. В. Пануцэвіч, 723 W. De Koven Str., Chikago 7;
- 3) **Спрынгфэльд, Мас.:** сп. Яз. Вінцынгер, 159 Шарон вул.;
- 4) **Саут Рывэр, Нью Джэрсі:** сп. В. Стома, Whitehead Ave.;
- 5) **Нью Брансвік, Нью Джэрсі:** сп. Я. Азарка, 22 Проспэкт вул.;
- 6) **Джэрсі Сіту:** Др. Ст. Грынкевіч, St. Francis Hospital, 25 E. Hamilton Pl. 27.
- 7) **Дытройт, Міч.:** сп. М. Сардачэнка, 6733 Varjo St. Detroit 12.

Прадстаўніцтвы «Веды» вонкака Задзіночаных Гаспадарстваў Амэрыкі:

у Англіі: Dr. Č. Sipovič, Marian House, Holden Avenue, Woodside Park, London 12;

у Нямеччыне: Адміністрацыя газэты «Бацькаўшчына» (адміністратар Branislau Dubowski, (13^b) München-Feldmoching, D. P. Lager, Bar 140); Zinaida Stankievič'ycha, (13^b) Bad-Aibling bei Rosenheim, I. R. O. Children's Village;

у Бэльгіі: M. Žylik, Louvain, Hoover Place 8.

З Ъ М Е С Т

Станкевіч Я., Кароткі начырк гісторыі Крывіч-Беларусі	65—87
Якога народу гаспадарствам было Вял. Княства Літоўскае?	65
Паўстаныне задзіночанага гаспадарства крывіцкага	69
Новая дынастыя. -- Магутнасць задз. крывіцкага гаспадарства ...	76
Нягодная кон'юнктура для гаспадарства крывіцкага	82
Ад 1600—1654	85
Résumé	88
Клішэвіч Ул., Возера (верш)	90
Хроніка	92
Што сталася ў маю ў гісторыі Крывіч-Беларусі?	94
Рэдактар: Др. Я. Станкевіч.	Editor: Dr. J. Stankievich.

Printed by Rausen Bros., 417 Lafayette Street, New York 3.

317